

ANLAMBİLİMİ

STEPHEN ULLMANN

Semantics (anlambilimi) sözcüğü, Yunanca *semaphore*'de de bulunan *sēma* "sign" (gösterge)den gelir. Dilbiliminin bölümlerinden birini, anlam incelenmesini anlatan teknik bir terim olarak *semantics*, böyle bir bilim dalı gereksinmesi aşağı yukarı 60 yıl daha önceden kabul edildiği halde, ilk kez 1883'te Fransız dilbilimcisi Michel Bréal tarafından kullanılmıştır. Zamanla terimin çevresinde belirli bir terminoloji kargaşası doğmuştur. Bu, iki yanlı bir belirsizliğe dayanır. Birincisi, *semantics* sözcüğünün kullanılışı dilbilimi ile sınırlanmamıştır. Bir de, genel gösterge kuramının dallarından birini oluşturan, göstergeler arasındaki ilişkilerle ve bunların simgeledikleriyle uğraşan, "felsefe - anlambilimi" vardır. Felsefe - anlambiliminin, soyutlamaların rasgele kullanılışını ve öteki dil yozlaşmalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan; Korzybski, Chase, Hayakawa ve başkalarınınca ele alınan, "genel anlambilimi" gibi bir pratik uzantısı da vardır. Bu deneme salt dilbilimsel anlambilimi ile uğraşacaktır.

İkincisi, *anlambilimi* terimi, dilbiliminin kendi içinde bile oldukça belirsizdir. Bunun nedeni anlamın sözcüklerle sınırlanmış olmayıp sözcük düzeyinin altında da üstünde de varolmasıdır. Altta, çekim, sonek, önek ile bağımsız olmayan (bağımlı yapılık denen), ancak belirleyici olan öğeler düzeyinde; sözcük üstü düzeyde ise sözcük öbeği, tümcecik, tümce ve daha büyük söz birimleri düzeyinde. Ne var ki anlambilimi, *tout court*, (salt) çoğun sözcük anlamı incelenmesini anlatır; bu yazıda da terim bu anlamda kullanılacaktır.

Ortaya çıkışının ilk yarım yüzyılında anlambilimi yalnızca tarihsel bir bilim dahıydı. İlgi, anlam değişimleri, bunların sınıflandırılması, değişmelerin nedenleri ile genel devinimlerinin altında yatan "yasalar" üzerinde toplanmıştı. 1930'lardan beri bu alanda ilgi çekici bir devrim ortaya çıkmıştır: Ağırlık betimsel anlambilimine, geçmişlerine bakılmaksızın sözcüklerin belirli bir anda dilin yapısında oynadıkları role doğru kaymıştır. Tarihsel gelişmeye yine de belli bir ilgi olsa bile, günümüz anlambiliminde tümüyle betimsel, "eşzamanlı" bir uyumlanma (orientation) ve özellikle iki temel yaklaşım egemendir: Sözcükleri bir *gösterge* (sign) olarak, simgesel işlevleri olan birimler gibi algılayan anlayış ile; dili, bütünlüğü olan bir dizge, öğeleri, sözcükler de içlerinde olmak üzere, birbirlerine bağımlı ve birbirlerini sınırlayan bir *yapı* olarak ele alan dil görüşü.

GÖSTERGE OLARAK SÖZCÜKLER

I. Biçim ve anlam: Saydam ve saydam olmayan sözcükler

Burada, başağrıtıcı “anlamın anlamı” sorununa girmeksizin, her sözcüğün bir biçimsel yanı (sesçil ve yazısal yapısı), bir de anlam yanı (biçimin taşıdığı bilgi yanı) olduğu açık olgusundan yola çıkabiliriz. Yapısal dilbiliminin kurucusu Ferdinand de Saussure bu iki yanı *signifiant* (gösteren, belirleyen) ve *signifie* (gösterilen) diye adlandırmıştır; başka yazılarımda olduğu gibi ben bunlara “name” (ad) ve “sense” (işlem) diyeceğim ve “anlamı” ad ve işlem arasındaki ilişki için saklayacağım. Gerçekte ise bulanıklığa yol açmadığı sürece “işlem” ve “anlamın” birbirlerinin yerine eşanlamlı olarak kullanılmalarında hiçbir sakınca yoktur.

Ad ve anlam arasındaki ilişkinin niteliği daha Yunan felsefesinde tartışmalı bir konu idi. İki karşıt kuram vardı: “Doğacılar” biçim ve anlam arasında ayrılmaz bir bağıntı olduğuna inanıyorlardı; “sözleşmeciler” ise ilişkinin tümüyle keyfi ve geleneksel olduğunu ileri sürüyorlardı: “Gül dediğimiz şey /başka bir adla anılsa da yine hoştur kokusu.” Tartışma 20. yüzyılın başlarında Saussure’nin geleneksel öğretiyi doğrulamasıyla yeniden açıldı. Anlaşmazlık 1939’da yeniden alevlendi ve bunu izleyen tartışmalarda sorunun çeşitli önemli yanları açıklığa kavuştu. Örneğin şimdi her dilde iki cins sözcük olduğunu biliyoruz: Saydam (uyarımlı) sözcükler ve tümüyle saydam olmayan ya da uyarımsız sözcükler. Aynı nesne için çeşitli dillerde tümüyle ayrı adların bulunması saydam olmayışın ya da uyarımsızlığın açık bir göstergesidir; örneğin şu dizideki gibi: İngilizce *book*, Fransızca *livre*, Yunanca *biblos*, Rusça *kniga*, Macarca *könyv*, vb. Öte yandan saydamlık üç ayrı cins uyarımdan ileri gelebilir:

1. *Splutter*, *sizzle*, *growl* gibi yansıma sözcükler sesçil yönden uyarımlıdır. Sesler anlamı yansıtır. Bu terimlerin akrabalık bağları bulunmayan değişik dillerde bile benzer görünmelerinde hiç de şaşılacak bir yan yok: Örneğin İngilizce *cuckoo*, Fransızca *coucou*, Almanca *kuckuck*, Yunanca *kokkyx*, Rusça *kukushka*, Macarca *kakuk* ve benzer ses örgüsü gösteren başka biçimler var.

2. *Dreamer* (düşçü) gibi bir türev ve shoe-lace (ayakkabı bağı) gibi bir birleşik sözcük dilbilgisi yönünden uyarımlıdır. Bu sözcükler bileşenlerini bilen kimseler için tam anlamıyla saydam ve kendilerini açıklayıcı durumdadırlar. Bu cins uyarımın tümüyle görece olduğu, çünkü bileşenlerin kendilerinin *dream* eyleminin, *-er* sonunun, saydam olmadığı, çözümlenemez birimler olduğu öne sürülmüştür. Bu, hiç kuşkusuz doğrudur, ancak söz dağarcığının saydam bölümüne ilişkin bileşik sözcük ve türevlerin durumlarını etkilemez.

3. *Live wire* (elektrikli tel-çaba gösteren kimse), *wire puller* (perde ar-

kasında işleri yöneten kimse) *crossing of wires* (engelleri aşma), *a wiry person* (sınırları güçlü kimse) gibi eğretisel (metaphorical) anlatımlar saydamlıklarını anlamsal uyarıma borçludurlar: Sözü edilen olgularla fiziksel anlamda *tel* arasında bazı benzerliklere dayalı eğretilmelerdir.

Son günlerin araştırmaları, dillerin – ya da aynı deyimnin tarihinde birbiri izleyen dönemlerin–saydam ya da saydam olmayan türleri ve çeşitli uyarım biçimlerini yeğlenmekte belirgin olarak birbirlerinden ayrıldıklarını göstermektedir. Özellikle dilbilgisi yapısı “anlam tipolojisi” için yararlı ölçütler sağlamıştır. Almancanın dilbilgisi yönünden uyarılmış sözcüklere, Fransızcanın saydam olmayan terimlere eğilimi olduğu, İngilizceninse ikisinin arasında bulunduğu ancak genellikle bu yönden daha çok Fransızca gibi davrandığı ortaya çıkarılmıştır. Bu yüzden kimi zaman eğretilmeye dayalı, böylece dilbilgisi ve anlam uyarımını birleştiren Almanca saydam bileşik sözcükler karşılığında yalın, uyarımsız İngilizce ve Fransızca sözcükler buluyoruz:

Glove, gant (eldiven) : Handschuh (hand, el, +shoe, ayakkabı)

Thimble, de : Fingerhut (finger, parmak, +hut, şapka)

Öte yandan, Almancanın dilde bulunan öğelerden oluşmuş bir biçim kullandığı yerde İngilizce Fransızcada klasik bir bileşik sözcük ya da türev buluyoruz: *Hippopotamus* (Yunanca hippos“horse”+ potamos “river”), Almanca nilpferd (nile+horse); semantics: Bedeutungslehre (meaning+lore) ve daha birçokları. Ancak Fransızcada saydam olmayan bir biçimin İngilizcede saydam bir biçime karşılık olduğu durumlar bulunduğu da işaret etmemiz gerekiyor: *Semaine, hebdomadaire*: *Week weekly* (hafta, haftalık); *suie, fuligineux*: *Soot, sooty* (is, isli).

Uyarımlı ve uyarımsız sözcükler arasındaki karşıtlığın önemli eğitsel ve toplum-dilbilimsel sonuçları vardır. Birçok saydam bileşik sözcük ve türevlerle, sözcükleri arasında sayısız biçimsel ilişkiler bulunan bir dil, hiç kuşkusuz, saydam olmayan, çözümlenemez, tek parçalı terimleri bol olan bir dilden ayrı biçimde öğretilecektir. İngilizce ve Fransızca gibi birçok günlük sözcüğün Yunanca ya da Latince öğelerden ya da ikisinin karışımından oluştuğu dillerde klasik eğitim görmüş ve görmemiş konuşmacılar arasında “dil engeli” denilen bir şey vardır. Birçok Yunan-Latin yapımı klasik eğitim görmüşler için açıkça saydam olduğu halde ötekiler için tümüyle geçirimsizdir.

II. Birkaç anlamlı tek biçim-anlam bulanıklığı

Anlam bulanıklığı dilbilgisine ilişkin etmenler yüzünden ortaya çıkan bulanıklıktan açıkça ayrılmalıdır. Aralarındaki sınır her zaman açık seçik olmasa bile anlam bulanıklığının iki temel türü vardır:

1. Bir tek sözcüğün iki ya da daha çok anlam içerdiği çokanlamlılık ya da “polysemy”: Bunun sonucu *volume* “bulk, mass” (kütle), “tome”

(kitap), “strength or power of sound” (sesin gücü) vb. anlamlarına gelebilir.

2. İki ya da daha çok değişik sözcüğün aynı biçimi içerdiği *eşadlılık*.

Bunun üç çeşidi vardır:

a) *Eşsesliler*: Benzer biçimde söylenen, ayrı biçimde yazılan sözcükler: *Write, rite, right, wright*.

b) *Eşyazımlılar*: Benzer biçimde yazılan, ayrı biçimde söylenen sözcükler: *Lead* (ad), *to lead* (eylem).

c) Kesin anlamda *eşadlılar*: Hem yazımları, hem söylenişleri benzer olan sözcükler: *Bear*(ad), *to bear* (eylem)

Bulanıklığın, üzerinde araştırma yapılan çeşitli görünüşleri arasında değişik türlerinin sıklığı ve bunların ortaya çıkaracağı çatışmalar da vardır. İngilizce ve Fransızcada, bu dillerde bulunan çok sayıdaki tek heceli sözcük nedeniyle, eşadlılık özellikle yaygındır. Bu, kuşkusuz, hiç değilse yazılı ya da basılı sayfa üzerinde eşseslileri birbirinden ayıran, sesçil olmayan, tarihe dayalı yazım biçiminin korunmasına yol açan nedenlerden birisidir. Çokanlamlılık alanında, bir sözcüğün sıklığı ile içerdiği anlamların sayısı arasında belirli bir bağıntı olduğu anlaşılıyor. G.K.Zipf “bir sözcüğün değişik anlamlarının onun görece sıklığının kare köküne (birkaç düzine sözcük ayrı tutulursa) eşit olduğunu” ileri sürerken bu akıcı olguyu matematiksel bir kesinlikle belirlemeye bile çalışmıştır:

$$m = F \frac{1}{2}$$

İki tür anlam bulanıklığının öneminin hiç de eşit olmadığı açıktır. Çokanlamlılık bir kusur değil, dilin bir temel niteliğidir; bunun seçeneği, üzerinde konuşmak isteyebileceğimiz her konu için ayrı sözcüklerimizin olmasıdır. Eşadlılık ise ündeş yapımcısı (punster) dışında hiç kimse için temel değildir: Eşadlılık bulunmayan bir dil düşünmek olasıdır; gerçekten böylesi daha etkili bir iletişim aracı olurdu. Olağan koşullarda, ne çokanlamlılığın ne de eşadlılığın önemli bir bulanıklığa yol açması olasıdır; bağlam tüm ilintisiz anlamları ortadan kaldırmaya yetecektir. Ancak, aynı sözcüğün iki ya da daha çok anlamının; ya da iki ya da daha çok eşadlı terimin aynı bağlamda kullanıldığı durumlar vardır; bu sık sık olursa bulanıklık çatışan öğelerden kimilerinin yok olması sonucunu doğurabilir. Çokanlamlılık durumunda, sözcüğü bütünüyle gözden çıkarmaksızın, uzlaşmayan anlamlardan bir ya da birkaçını atmak çoğu kez yetecektir. Örneğin *cunning* sıfatı önceleri “learned, intelligent, skillful” (bilgili, aydın, becerikli) anlamındaydı; Shakespeare *Onikinci Gece*, 3.perde, 4.sahnede, “I thought he had been valiant, and so *cunning* in fence”, (sanırım yürekli bir kişiydi o ve de kılıç oyununda *usta*) diye yazıyordu. 16.yüzyılın sonlarına doğru, *cunning*, “crafty, artful, sly” (hileci, kurnaz) anlamında kullanılmaya başlandı ve bu daha gözde olan anlamının ortadan kalkmasına yol açtı. Bunun gibi, *undertaker* bugünkü (ölü kaldırıcı) anlamında ilk kez bir örtmece olarak kullanılmaya başlandığında,

artık daha geniş anlamdaki “contractor” (sözleşmeci, üstlenici) anlamına uygun düşmüyordu.

Eşadlılar arasındaki çakışmalar ve bunun ardından ilgili terimlerden birinin ortadan kaldırılması dilbilim coğrafyacılardan ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ünlü bir örnek, Güneybatı Fransa'nın bir yöresinde “cock” (horoz) ve “cat” (kedi) karşılığı sözcükler arasındaki çatışmadır. O bölgede sözcük sonlarındaki (-ll), (t) olmuştur; böylece Latince *gallus* “cock”, *gat* olmuş ve kaba Latince *cattus*'tan gelip kedinin yöresel adı olan *gat* ile benzeşmiştir. Bu durum eşadlılar çakışmasını ortaya çıkarmış, bu arada *gat* “cock” ortadan silinmiş, yerini yöresel “pheasant”, (sülün) ve “curate” (papaz) ya da “provost” (müdür) yerine kullanılan sözcükler almıştır. Aynı biçimde birisi “leave, allow” (izin vermek), öteki “hinder” (engellemek) anlamında iki eski İngilizce eylem, *let* biçiminde bütünleşmiştir. Sonuçta iki birleşik yapıda, “a let ball” (ağa çarpan top), “without let or hindrance” (hiçbir engelle karşılaşmadan) bugün de yaşasa bile, “hinder” anlamındaki *let* dilden atılmıştır. *A near* ve *an ear*'in karışması nedeniyle eski ad *near* “kidney” (böbrek), (krş. Alm. niere)'den vazgeçilmek zorunda kalınmıştır; ancak bazı yörelerde *near* korunmuş, *ear* yerine *lug* (İskoç dilinde kulak) kullanılmıştır.

Eşadlıktan ileri gelen çakışmaların tümü gerçek bulanıklık yüzünden değildir. Kimi zaman bir sözcükten, sırf başka bir terime benzerliği istenmeyen çağrışımlar doğuracağı için uzak durulur; örneğin altı çalgıcısı olan bir orkestraya *sextet* demek çok fazla uyarımlı olduğu için *quintet* (beşli) denilmiştir.

SÖZCÜKLER ARASINDAKİ YAPISAL İLİŞKİLER

Yapısal dilbilimi, dili, çeşitli öğeleri birbirine bağlı ve önemini dizgenin tümünden alan, yetkin biçimde örgütlenmiş bir bütünlük olarak kabul eder. Dil, genel örgüyü etkilemeksizin hiçbir taş eklenemeyen, taşı kıpırdatılamayan ya da yeri değiştirilemeyen bir satranç tahtası gibi betimlenmiştir. Bu yaklaşım, çok sayıda gevşekçe örgütlenmiş öğelerden oluşan söz dağarcığına göre, daha az sayıda ve sıkıca iç içe girmiş öğeleri içeren ses ve dilbilgisi yapılarına daha kolaylıkla uygulanabilir. Bir hesaba göre *Oxford Sözlüğü*'ndeki yaklaşık 415.000 sözcüğe karşılık İngilizcede 44 ya da 45 seslik (phoneme) vardır. Bu güçlüklerle karşın “yapısal anlambilimi” üç ayrı düzeyde kimi önemli kalıpları belirlemekte şimdiden başarıya ulaşmıştır: Tek tek sözcükler düzeyinde, kavram alanları düzeyinde ve genel olarak söz dağarcığı düzeyinde.

I. Tek sözcükler

Her sözcük bir “çağrışım alanı”; adlar ve anlamlar arasında ya da her ikisi arasındaki ilişkilere dayanan “bir çağrışım ağı” tarafından kuşatılmıştır. Yine daha önceki bölümde sözü geçen bir örneği ele alırsak *Write* (yazmak) eylemi üç çağrışım dizisiyle kaynaşmıştır:

a) Adlar arasındaki biçimsel çağrışımlar (eşadlılık):

Write, rite, right, wright.

b) İçlemler arasındaki anlam çağrışımları (eşanlamlılık ve çeşitli öteki ilişkiler):

Write – scribble (karalamak), *scrawl* (çiziştirmek) *read* (okumak), *say* (demek), *sepak* (konuşmak), *pen* (kalem), *paper* (kâğıt) vb.

c) Aynı ailenin üyeleri ile biçim ve anlam çağrışımları:

Write writer (yazar), *writing* (yazı), *rewrite* (yeniden yazmak) *underwrite* (çek vb. altını imzalamak), *writ* (yazı, kutsal kitap).

Deneysel kanıtlar (a) türünün normal deneklerde belli belirsiz olduğunu, oysa zekâca geri çocuklarda ve yorgunluk, başağrısı grip sonucu daha belirgin duruma geldiğini gösteriyor.

Çağrışım alanları öznel, değişken ve devingen yapılar olsa da öğelerinin kimileri öylesine yaygındır ki bir sözcüğün biçim ve anlamını kalıcı biçimde değiştirebilir. Tek bir örnek vermek gerekirse, Latince *scribere* eski Fransızcada *escrire* olmuş, ancak bu sözcük daha sonra aynı çağrışım alanındaki iki eylemin, *lire* ve *dire*'in etkisiyle *écrire*'e dönüşmüştür.

II. Kavram alanları

Kimi kavram alanları “sözlük alanı” (lexical fields) denilen, içlerinde özel bir alanın kendine özgü bir biçimde bölümlendiği, çözümlendiği ve değerlendirildiği, sıkıca kaynaşmış söz dağarcığı kesimlerinden oluşur. Böylece, sözcük alanları gelecek kuşaklar için tüm bir *weltanschauung* (dünya görüşü), bir değerler düzeni yaşam felsefesi yansıtır ve sağlar. Bu yönden kişi somut ve soyut alanları ve somut alanlar içinde de sürekli ve süreksiz olguları ayırt etmelidir.

1) *Somut alanlar*

a) Sürekli öğeler

Renk dizgesi çeşitli dillerde enikonu araştırılmış böylesi alanlardan birisidir. Renkler dizini (spectrum) sürekli bir kuşak olduğundan çok sayıda çözüm olasılığı vardır: Örneğin Hjelmslev'in *Prolegomena to a Theory of Language*'den alınan aşağıdaki “şekil”de, İngilizce ve Welsh dilindeki renk terimlerinde de görüldüğü gibi, ayrımların sayısı ve niteliği bir dilden ötekine değişebilir:

green	Gwyrdd
blue	glass
grey	Ilywd
brown	

İlgi çekici yanı, bir Amerikan Kızılderili kabilesi olan Navaho'da gri ve kahverengi için, aynı biçimde mavi ve yeşil için tek bir kavram vardır; öte yandan Navaholular iki tür siyahlık ayırt etmektedirler: Birisi karanlığın siyahlığını, öteki de kömür gibi olan öbür nesnelere siyahlığını anlatmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak, renk unutkanlığından yakınan sayrılarının renk testlerine yanlış biçimde tepki gösterdikleri saptanmıştır; sözcükleri unuttukları için temeldeki kavramsal dizgenin anahtarını yitirmişlerdir.

b) Süreksiz öğeler

Akrabalık terimlerinin sıralaması üzerine, özellikle Amerikan Kızılderili dillerine göre durumları yönünden, epeyce araştırma yapılmıştır. Ancak Avrupa dilleri arasında bile ilgi çekici ayrımlar vardır. Örneğin Macarcada 19.yüzyılın birinci yarısına değin "brother" ya da "sister" için tek bir sözcük yoktu; bunların yerine "elder brother", "younger brother", "elder sister", "younger sister" için, bugün de olduğu gibi, ayrı ayrı, tümüyle değişik kavramlar vardı. İsveç dilinde *farfar* "father's father" ile *morfar* "mother's father" ve aynı biçimde *farmor* ve *mormor* arasında bir ayrım vardır; bunun gibi Romalılar *patruus* "father's brother" ile *avunculus* "mother's brother" ve *amita* "father's sister" ile *matertera* "mother's sister" sözcüklerini ayırt ediyorlardı; oysa İngilizcede yalnızca iki orta kavram, *uncle* ve *aunt* olarak bugüne değin yaşamıştır.

2) Soyut alanlar

İnsan deneyimlerinin düzenlenmesinde sözlük alanlarının etkisi soyut kavramlar alanında daha da açıktır. Almancadaki anlaksal terimler üzerine önemli bir kitapçıkta J.Trier daha 1931'de orta yüksek Almanca dizgesinin günümüzdeki dizgeden oldukça değişik olduğunu göstermişti. 1200 dolaylarındaki bu sözcük alanında anahtar sözcükler iki ilkeyi simgeliyorlardı: Derebeylik ve evrensellik. Birincisi kibarların ve halkın bilgisi arasında kesin bir ayrım koyuyor; ikincisi ise dinsel olduğu kadar din dışı insan bilgeliliğinin tüm uzamı için bütüncül bir terim sağlıyordu. Derebeyliğin parçalanmasıyla birinci ayrım anlamını yitirdi; bu ve öteki nedenler dizgenin yeniden kurulmasına yol açtı. Yakınlarda Plato üzerine yazdığı kitabında ve *Introduction to Theoretical Linguistics*'te anlaksal terimler John Lyons tarafından çok değişik bir çizgide incelenmiştir. Lyons aynı sözcük alanına ilişkin terimler ara-

sındaki anlam ilişkilerine, (eşanlamlılık, altaltalık, uyumsuzluk, anlam zıtlığı) özellikle ilgi duymaktadır.

III. Söz dağarcığının yapısı

Günümüz anlambiliminde, söz dağarcığı yapısının ortaya çıkardığı güç ve karmaşık sorunlara iki ana yönden yaklaşılmaktadır. Kimi bilginler kavramların genel sınıflandırılmasından yanadır; çeşitli yazarların, dönemlerin ve dillerin incelenmesi için birleştirilmiş, ancak esnek bir çatı sağlayacak bir tür modern *Roget's* Thesaurus. Hallig ve Wartburg tarafından düşünülen böylesi bir tasarım kavramları her birinin sayısız alt bölümleri olan üç geniş ulama (category) ayırır: "Evren", "İnsan", "İnsan ve Evren." Bir dizi uzman işi tek yazılarda bunun ya da bir başka sınıflandırmanın benimsenmesinin açık pratik yararları olacaktır: Sonuçları karşılaştırmak, özgül ayrımları, göze çarpan varsıllaşmayı, yoksullaşmayı ya da vurgulamadaki değişmeleri sezinlemek kolaylaşacaktır.

Son birkaç yılda çok yandaş kazanan öbür yaklaşım, anlamı en küçük bileşenlerine parçalamayı amaçladığı için, "componential analysis" (bileşen çözümlenmesi) diye tanımlanmaktadır. Bu türün en ünlü deneyi Noam Chomsky'nin iki çalışma arkadaşı J.J.Katz ve J.A.Fodor'un 1963'te ortaya attıkları ve daha sonra kaynakçada adı geçen kitaplarında da basılan tasarımdır. Dönüşümlü-üretimsel dilbilgisinin "anlam bileşen"inin bir kısmını oluşturmak için düşünülen bu tasarım bir sözcüğün anlamında iki tür öğeyi birbirinden ayırır. Başka sözcüklerde de bulunan "anlam belirleyicileri" ve söz konusu terime özgü olan "anlam ayırıcıları". Bileşenler genelden özele doğru aşamalı bir düzende sıralanmışlardır. Çok basit bir örnek yöntemi açıklayabilir. İngilizce *boy* (erkek çocuk) sözcüğünün anlamı aşağıdaki bileşenlerin bir bileşimi olarak çözümlenebilir: "Ad-canlı-insan-erkek-geç." "Male" yerine "female" bileşeni dışında *girl* (kız çocuk) aynı bileşenleri içerecektir. Bir sözcüğün birden çok anlamı varsa her birinin ayrı bir "yolu", bir dizi değişik bileşeni olacaktır; böylece bu yöntem, bulanıklıkları ortadan kaldırmak için bir araç olarak da kullanılabilir.

Burada sözünü edemeyeceğimiz birçok karmaşıklığı olan Katz-Fodor tasarımı J.J.Katz'ın kendisince o günden beri oldukça değiştirilmiştir. Geniş ölçüde tartışılmış ve birkaç dilbilimci tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Bu arada Avrupalı anlambilimciler, her ne kadar öncelikle anlamı oluşturan, "semes" (anamlık) adını verdikleri en küçük bileşenleri tanımlamaya ilgi duyuyorlarsa da, söz dağarcığının yapısını oldukça ayrı çizgilerde çözümlenmektedirler. Anlambiliminde geçerli kimi eğilimlerin bu hızlı ve seçmeli incelemesinden üç genel izlenim ortaya çıkmaktadır:

1. Anlambilimi 1933'te, L.Bloomfield'in etkili kitabı *Language*'in basımını izleyen birkaç yılda olduğu gibi, artık bir perde arkasında değildir. Bun-

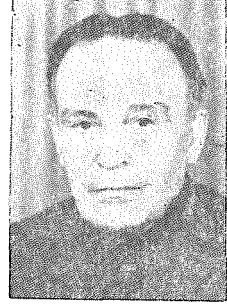
YİTİRDİKLERİMİZ :

NAŞİT FIRAT

Kurumumuz üyelerinden Naşit Fırat 2 Ağustos 1978'de Ankara'da gözlerini yaşama yummıştır.

Naşit Fırat 1895'te Kemaliye'de doğmuştur. Kurtuluş Savaşına katıldıktan sonra bir süre Samsun Belediye Başkanlığı görevinde daha sonra Samsun, Ordu ve Çankırı Milletvekilliklerinde bulunmuştur.

Anısı önünde saygı ile eğiliriz.

TDK

dan 20 yıl kadar sonra tanınmış bir Amerikan dilbilimcisi, C.C.Fries, yakınmasını sürdürüyordu: "Birçok dilbilim öğrencisi için *anlam* sözcüğünün kendisi nerdeyse bir sövgü olmuştur." Şimdi ağırlık karşı uca kaymış ve anlambilimi, dilbilim incelemesinin gelişen yönlerinden biri olmuştur.

2. Anlambiliminin geleceği için asıl önemli olan daha dengeli bir bilim dalı durumuna dönüşmesidir. Belirtildiği gibi anlambilimi önceleri yalnızca tarihsel bir incelemeydi; son yıllarda daha çok betimsel olmuştur. Her iki yaklaşım da geçerlidir. Gerekli olan ikisi arasında daha iyi bir dengedir. Aynı şey bu alandaki kuram ve pratiğin kendi görevleri yönünden de doğrudur. Günümüz anlambilimi kuramsal kurguya çok fazla eğilim göstermektedir. "Anlam genelceleri" ve öteki niteliklere ilişkin olarak ileri sürülen tasarımların kimilerinin deneysel kanıtların ışığında sınanmalarının zamanıdır.

3. Anlambilimi birçok ilgi alanının kavşak noktasındadır: Dilbilim, felsefe, ruhbilim, insanbilim, bilgi-iletim kuramı, deyişbilim ve çeşitli öteki bilimler anlamın değişik yönleri ile ilgilidirler. Anlambilimini Dilbiliminin en ilginç ve öğretici dallarından birisi yapan da bu özekselleştirilmiştir. (*Linguistics at Large*. ed.Noel Minnis. Granada Pub, ltd, 1973.)

Çeviren: Ahmet KOCAMAN